

*Кривонос М. В.,
ад'юнкт кафедри криміналістики
Луганського державного університету внутрішніх справ імені Е.О. Дідоренка*

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЗНАНЬ З МЕТОЮ ВИЯВЛЕННЯ ТА ПОДОЛАННЯ ПРОТИДІЇ РОЗСЛІДУВАННЮ ЗЛОЧИНІВ У СФЕРІ НЕЗАКОННОГО ОБІГУ НАРКОТИЧНИХ ЗАСОБІВ У ПРОЦЕСІ ПРОВЕДЕННЯ ДОПИТУ

Анотація. У статті на основі аналізу теоретичного та емпіричного матеріалу запропоновано комплекс рекомендацій з оптимізації техніко-криміналістичного забезпечення проведення допиту з метою виявлення та подолання протидії розслідуванню злочинів, вчинених у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, за активного сприяння спеціаліста.

Ключові слова: злочини у сфері обігу наркотичних засобів, допит, спеціальні знання, спеціаліст, подолання протидії розслідуванню.

Постановка проблеми. Допит є слідчою (розшуковою) дією, мета якої полягає в отриманні та фіксації в установленому кримінальному процесуальному законі порядку показань від допитуваних осіб щодо будь-яких обставин, які мають значення для кримінального провадження.

Зазначена слідча дія є одним із джерел отримання вербальної інформації про вчинені злочини або ті, які готуються, у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, їх аналогів і прекурсорів, усіх епізодах злочинної діяльності злочинця (групи злочинців), ролі (положенні) допитуваної особи у складі організованої групи та ролі інших її членів у діяльності угруповання тощо.

У процесі допиту підозрюваного слідчий має діяти залежно від факторів, які впливають на вибір тактичних прийомів та визначення кола питань, що підлягають з'ясуванню. До таких факторів насамперед відносяться слідча ситуація, що склалася на момент прийняття рішення про проведення допиту, а також вже зібрана у провадженні криміналістично значима інформація, особливості особи допитуваного, наявність чи відсутність ситуації протидії розслідуванню.

Комплексне вирішення зазначених завдань передбачає ретельну підготовку до проведення допиту, яка насамперед складається із кваліфікованої оцінки слідчої ситуації, що склалася на момент прийняття рішення про проведення зазначеної слідчої (розшукової) дії. Найбільшу складність являє собою допит у конфліктній ситуації, яка знаходить вираження в дачі підозрюваним неправдивих свідчень або показань, які мають характер часткової неправди. Серед тактичних прийомів, котрі використовуються для подолання протидії розслідуванню у процесі допиту, зокрема, зазначаються деталізація показань та повторні допити з постановкою уточнюючих і контрольних запитань. Крім того, в таких випадках є доцільним вже на стадії підго-

товки до допиту вивчення всього комплексу доказової та іншої криміналістично значущої інформації, яка є в розпорядженні слідчого щодо обставин розслідуваних діянь. Ретельне вивчення вихідної інформації у провадженні дозволяє слідчому орієнтуватися в ході допиту за кожним конкретним епізодом злочинної діяльності, визначити коло обставин, за якими необхідно отримувати показання, та послідовність допиту. Реальним резервом реалізації зазначеного з метою мінімізації тактичного ризику є використання спеціальних знань у підготовці та проведенні допиту.

Разом із тим, аналіз судової та слідчої практики свідчить, що до допомоги обізнаних осіб слідчі звертаються у одиничних випадках.

Тому висвітлення питань щодо організаційних і тактичних особливостей використання спеціальних знань під час проведення допиту підозрюваних осіб у кримінальних провадженнях у даній сфері набуває важливого значення для підвищення об'єктивності встановлення обставин події та діяльності з їх розслідування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Загальні питання тактики проведення допиту висвітлювалися у працях провідних вітчизняних та зарубіжних вчених, серед яких В.П. Бахін, В.К. Весельський, О.Ю. Головін, О.О. Закатов, Г.О. Зорін, В.О. Коновалова, В.Г. Лукашевич, С.К. Пітерцев, М.І. Порубов, О.О. Степанов, І.В. Тішутіна, В.Ю. Шепітько та інші. Окремі особливості провадження даної слідчої (розшукової) дії за фактами незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів досліджували О.Г. Волошин, О.В. Іванова, М.Ю. Жигалов, П.П. Іщенко, Н.М. Косміна, С.М. Лозова, О.В. Одерій, В.І. Пархоменко, Б.В. Романюк, О.М. Сажасв, В.М. Шевчук, М.М. Щелочков та інші вчені.

Поділяючи концептуальні погляди поважних науковців, зазначимо однак, що в умовах реформування кримінального процесуального законодавства та сучасної практики використання спеціальних знань зазначені положення потребують конкретизації з урахуванням специфіки розслідування злочинів, пов'язаних із незаконним обігом наркотичних засобів.

Метою статі є висвітлення науково-методичних, організаційних та правових особливостей участі спеціалістів під час проведення допиту у кримінальних провадженнях у визначеній сфері.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основне завдання спеціаліста в допиті полягає в наданні слідчому

допомоги у з'ясуванні та правильному використанні інформації, яка відноситься до області спеціальних знань.

Потенціал допомоги обізнаних осіб містить низку положень, що спеціалісти під час допиту можуть допомогти:

- краще, точніше та повніше зрозуміти допитуваного, який вживає в мові спеціальні терміни;
- точніше та правильніше сформулювати питання, виробити план допиту;
- розібратися в чинних спеціальних правилах та інших документах;
- зібрати дані, які можуть бути потрібні для проведення експертизи;
- запобігти дачі неправдивих показань за спеціальними питаннями;
- зафіксувати за допомогою технічних засобів хід та результати допиту;
- об'єктивно й точно зафіксувати показання допитуваного [1, с. 38-39, 52-54, 113].

Посилення консультативної функції спеціаліста у кримінальному провадженні, передбачене ст. 71 ч. 1 КПК України, відповідно до якої «спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними знаннями й навичками застосування технічних та інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних знань і навичок» [2], є достатньо прогресивним кроком законодавця, адже дозволяє значно поповнити комплекс необхідної слідчому інформації вже на підготовчому етапі допиту, а також адекватно оцінити її доказову перспективу, розробити оригінальний тактичний замисел.

Варіантів надання консультацій може бути багато: від дачі відповідей на питання, які цікавлять слідчого, до надання їх в ініціативному порядку на підготовчому етапі допиту або пояснення слідчому переліку питань, їх послідовності, обрання оптимального моменту їх постановки перед допитуваною особою, аналізу й оцінки отриманої інформації.

Аналіз механізмів вчинення злочинів у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, прекурсорів, особливо тих, які вчинено організованими злочинними наркогрупуваннями, дає можливість стверджувати, що їх фігурантами виступають фахівці в галузі хімії, в тому числі ті, які працювали або працюють на підприємствах хімічної промисловості, добре обізнані з технологіями виготовлення наркотичних засобів, медичних препаратів, вирощування наркотиковмісних рослин.

Тому обов'язковою умовою результативності допиту підозрюваних є залучення осіб, які володіють спеціальними знаннями й навичками відповідного фаху, серед яких слід назвати наступних:

- осіб, обізнаних із технологіями виготовлення медичних препаратів рослинного та синтетичного походження, – *фармацевтів або провізорів*;
- хіміків – штатних співробітників відділів експертизи наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів та прекурсорів Експертної служби МВС України;
- спеціалістів у галузях сільськогосподарських та аграрних наук – працівників наукових установ та навчальних закладів системи агропромислового комплексу;
- лікарів-наркологів та психіатрів;

– перекладачів, психологів та педагогів.

Зазначений перелік фахівців не є вичерпним, може бути розширений залежно від ситуації розслідування та необхідності встановлення окремих обставин кримінального провадження.

Виходячи з того, що допит має три основні етапи (підготовчий, робочий та заключний), варіанти співпраці слідчого зі спеціалістом доцільно розглянути, дотримуючись даної послідовності.

На етапі підготовки до допиту допомога спеціаліста може полягати в наступному:

- наданні слідчому консультацій із метою деталізації розповіді про виготовлення (синтез) наркотичних засобів: які стадії має синтез [3, с. 22], які речовини та в який момент додавалися до розчину, на якому обладнанні проводилася робота, який фізичний стан проміжних речовин та кінцевого продукту, їх консистенції;
- з'ясуванні обставин, установлених на момент проведення допиту (механізму утворення слідів), які підлягають встановленню або перевірці;
- аналізі правових положень, закріплених у чинних нормативно-правових актах (спеціальних інструкціях, правилах);
- підготовці та виборі необхідних науково-технічних засобів для фіксації ходу та результатів допиту, їх раціональному розміщенні з урахуванням особливостей приміщення та ситуації розслідування;
- визначенні стану допитуваного на момент підготовки до допиту (сп'яніння або абстиненції) та його можливості брати в ньому участь (в ситуації вживання особою наркотичного засобу).

Під час робочого етапу допиту відбувається безпосереднє спілкування.

У разі безпосередньої участі в проведенні допиту, спеціаліст допомагає слідчому в наступному:

- адекватній інтерпретації показань особи, яка вживає: а) спеціалізовані наукові терміни для позначення предметів і процесів виготовлення наркотичних засобів, які не співпадають із назвами, що використовуються в нормативно-правових актах (наприклад «вінт» – амфетамін тощо); б) специфічні слова, які замінюють значний об'єм розмовних висловлювань («баня» – каструля для випарювання розчину наркотику, «кухня» – посуд та пристосування, необхідні для виготовлення наркотичного засобу); в) нетипові описання процесів, які здійснюються під час виготовлення наркотичного засобу, обладнання для їх створення тощо [4, с. 193];
- уточненні отриманих у ході допиту відомостей шляхом вивчення документів і нотаток, якими користувалася допитувана особа, постановки додаткових детальних питань;
- з'ясуванні рівня володіння особою, що допитується, спеціальними знаннями (можливість відшукати методику виготовлення наркотичного засобу або самостійно провести його синтез за існуючою схемою [5, с. 90] тощо). Так, під час допиту підозрюваного у виготовленні та зберіганні особливо небезпечної психотропної речовини, що містила первитин, залучений спеціаліст, оцінивши свідчення допитуваного, поставив підозрюваному декілька додаткових питань, які стосувалися етапності проведення синтезу, на які підозрюваний надав нечіткі відповіді. Після цього спе-

ціаліст запропонував допитуваному власноруч описати технологію, яку він провів, на що останній повідомив, що не зможе її відтворити. У ході подальшого детального допиту підозрюваний визнав, що не причетний до незаконного обігу наркотиків, а неправдиві свідчення давав із метою відведення підозри від своєї дружини, яка хворіє на СНІД і систематично виготовляє та вживає психотропну речовину для полегшення болю;

– діагностуванні ознак протидії. Наприклад, спеціаліст-психолог може посприяти встановленню ознак протидії, які мають прояв у зовнішності, в елементах поведінки допитуваного. Крім того, такі знання дозволяють, оцінюючи в комплексі показання, що надаються особою, а також її поведінкові ознаки, робити висновки про взаємовідносини особи з іншими учасниками злочинної групи, її ролі в системі криміналізованих зв'язків та протидії розслідуванню;

– викритті неправдивих свідчень, які стосуються спеціальних питань, подоланні намагань особи ухилитися від давання правдивих свідчень [6, с. 84]. Так, під час допиту громадянина Н., підозрюваного у виготовленні з метою збуту, а також незаконному збуті особливо небезпечної психотропної речовини, останній повідомив, що під час навчання у вищому навчальному закладі на фармацевтичному факультеті вивчав методики виготовлення різних медичних препаратів. Для закріплення набутих теоретичних знань у домашніх умовах проводив пробні досліди, при цьому запевнив, що наміру виготовити вилучену в нього психотропну речовину не мав, а намагався створити спеціальний розчин для господарських потреб. Залучений до допиту експерт-хімік допоміг слідчому оцінити відомості, повідомлені допитуваним, описати технологічний процес, який було застосовано (назви хімічних речовин, які було використано, їх пропорції, послідовність змішування тощо), який відповідав технології виготовлення особливо небезпечної психотропної речовини метамфетамін, а не будь якого іншого засобу, про що було заявлено під час допиту. На підставі цього підозрюваний Н. змінив показання та визнав факт виготовлення забороненої до обігу речовини і подальший її збут.

Відповідно до п. 3 ч. 3 ст. 69 КПК України під час допиту можлива присутність судового експерта, якщо обставини, які з'ясовуються, стосуються предметів та об'єктів судово-експертного дослідження. Його участь у слідчій (розшуковій) дії може мати значення не лише для правильного вирішення питань, поставлених перед експертом, але й розв'язання окремих тактичних завдань. Наприклад, якщо слідчий не має у розпорядженні висновків судової експертизи за всіма епізодами злочину та не може пред'явити їх допитуваній особі в якості доказу, що підтверджує причетність до злочину, то постановка окремих питань експертом може вказати допитуваному на поінформованість експерта про обставини події, випередивши спроби «заплутати» слідчого.

Крім того, участь експерта в допиті буде корисною під час з'ясування взаємозв'язків виявлених слідів, об'єктів, явищ або розслідуваних ситуацій, перевірки раніше встановлених слідчих та експертних даних, встановлення протиріч між ними, з'ясування додаткових відомостей і вихідних даних, необхідних для раціональної організації судово-експертних досліджень [7, с. 47].

Дієвою може бути участь в якості спеціаліста судового експерта, який проводив у кримінальному провадженні відповідну експертизу. Залучений таким чином спеціаліст пояснює значення висновків експертного дослідження, деталізує особливості процесу дослідження, сутність ознак, вказаних на фото, таблицях тощо [8, с. 110]. Крім цього, роз'яснює методику експертного дослідження, з'ясовує, чи не суперечить вивід експертного висновку раніше даним показанням, обставинам, виявленим під час проведення інших слідчих (розшукових) дій.

На заключному етапі допиту проводиться оцінка та аналіз отриманої інформації з позицій її повноти, об'єктивності і всебічності. Встановлюються нез'ясовані обставини, які усуваються постановкою додаткових питань.

Залучений на цьому етапі спеціаліст допомагає слідчому правильно зафіксувати свідчення допитуваного у протоколі; проаналізувати отриману інформацію, визначити напрямки її подальшого використання (може рекомендувати призначити певний вид судово-експертного дослідження, допомогти сформулювати питання експертові); забезпечити умови для правильного відображення застосованих під час фіксації свідчень науково-технічних засобів.

У разі необхідності перекладу пояснень, показань або документів, відповідно до ч. 1 ст. 68 КПК, слідчий повинен залучити перекладача (сурдоперекладача). Його участь у допиті може відбуватися у формі консультацій або безпосереднього сприяння.

Консультації будуть доцільними у випадках, коли учасник допиту використовує складні мовні терміни або неможливо дослівно перекласти деякі назви через відсутність аналогів слів у мові, якою ведеться процес.

Під час безпосередньої участі в допиті перекладач допомагає слідчому правильно викласти у протоколі мовою судочинства зміст показань та заяв допитуваних осіб (спеціальних термінів, власних імен, назв хімічних сполук та іншої важливої для вирішення кримінального провадження інформації), а також сприяє недопущенню фактів так званих «адаптованих» перекладів – передавання не того, про що безпосередньо каже допитуваний, а по суті висновків зі сказаного, зроблених перекладачем [9, с. 133-135].

У ситуації допиту малолітньої або неповнолітньої особи слідчий зобов'язаний залучати *педагога або психолога* (ч. 1 ст. 226 КПК). Під час фіксації свідчень допитуваного педагог або психолог надають допомогу у формулюванні висловлювань у тих специфічних виразах, які використовує допитувана особа, та які відповідають її віку, рівню розвитку і знанням [10, с. 83]. Крім цього, спеціалісти сприяють оцінці результатів допиту, можуть рекомендувати проведення судово-експертних досліджень із метою оцінки здібностей малолітньої або неповнолітньої особи адекватно сприймати та відтворювати інформацію. Також допомогти в розумінні властивостей особи допитуваного, проявів психологічних процесів у ході допиту й оцінці отриманої інформації.

Під час допиту слідчий сприймає переважно вербальну інформацію. З урахуванням існуючих недоліків протоколювання, суттєвого значення набувають такі форми фіксації свідчень як звуко- і відеозапис [11, с. 94].

У справах зазначеної категорії відеозапис повинен застосовуватися у випадках необхідності проведення

складних допитів (у багатоепізодних провадженнях, фігурантами яких є особливо небезпечні злочинці, члени організованих злочинних наркогруповань; осіб, які мають фізичні вади здоров'я (сліпоглухонімі); тяжкохворих; іноземців; осіб, щодо яких є обґрунтовані підозри, що згодом вони можуть повністю відмовитися або змінити свідчення тощо). У подальшому результати відеозапису допиту можуть використовуватися для детального аналізу свідчень допитуваних, призначення за ними судових експертиз тощо.

Наведені дані вказують на достатньо широкі можливості спеціалістів на різних етапах проведення допиту, які повинні мати ряд обмежень, серед яких: 1) гносеологічні – спеціаліст може використовувати лише ті знання, які належать до предмета науки, в якій він є фахівцем; 2) юридичні: а) спеціаліст не має права робити висновки про правильність проведеного за його участі допиту; б) спеціаліст не може діяти самостійно. Виконуючи допоміжну роль у розслідуванні, він діє відповідно до вказівок слідчого, прокурора та суду.

Висновки. Висвітлена специфіка використання спеціальних знань із метою протидії незаконному обігу наркотичних засобів у процесі проведення допиту має бути покладена в основу алгоритмів дій спеціалістів різного профілю знань та програм їх реалізації.

Література:

1. Ищенко П.П. Специалист в следственных действиях. Уголовно-процессуальные и криминалистические аспекты : практ. пособие / П.П. Ищенко. – М. : «Юрид. лит.», 1990. – 160 с.; Циркаль В.В. Некоторые особенности тактики допроса с участием специалиста / В.В. Циркаль // Криминалистика и судебная экспертиза. – К., 1981. – Вып. 22. – С. 51–54; Космина Н.Н. Особенности проведения допроса при расследовании незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров / Н.Н. Космина // Теорія і практика судової експертизи і криміналістики. – 2007. – Вип. 7. – С. 113–116.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13.04.2012 р. № 4651-VI // Офіційний вісник України. – 2012. – № 37. – Ст. 1370.
3. Клевцов В.В. Использование специальных знаний при расследовании преступлений, связанных с незаконным оборотом наркотических средств и психотропных веществ : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Уголовный процесс, криминалистика; оперативно-розыскная деятельность» / В.В. Клевцов. – М., 2010. – 26 с.
4. Иванова Е.В. Специальные знания о наркотических средствах : монография / Е.В. Иванова. – М. : Изд-во «Юрлитинформ», 2009. – 352 с.
5. Косміна Н.М. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинів, пов'язаних з незаконним обігом наркотиків : дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.09 – «Кри-

- мінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / Н.М. Косміна. – Х., 2011. – 217 с.
6. Махов В.Н. Участие специалиста в следственных действиях : учеб. пособие / В.Н. Махов. – М. : ВИПирМП, 1975. – 88 с.
 7. Курзинер Е.Э. Участие специалиста в следственных действиях / Е.Э. Курзинер // Вестник ЮУрГУ. – 2008. – № 2. – С. 46–48.
 8. Зинин А.М. Криминалист в следственных действиях : учебно-практ. пособие / А.М. Зинин. – М. : Изд-во «Экзамен», изд-во «Право и закон», 2004. – 144 с.
 9. Шульга А.О. Моральні засади залучення перекладача у кримінально-процесуальну діяльність / А.О. Шульга // Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності : зб. наук. праць. – Донецьк : Друкарня ДЮІ ЛДУВС МВС. – 2012. – № 2. – С. 133–135.
 10. Зайцева Е.А. Применение специальных познаний в уголовном судопроизводстве : учеб. пособие / Е.А. Зайцева. – Волгоград : ВА МВД России, 2005. – 148 с.
 11. Весельський В.К. Сучасні проблеми допиту (процесуальні, організаційні і тактичні аспекти) : монографія / В.К. Весельський. – К. : НВТ «Правник» – НАВСУ, 1999. – 126 с.

Кривонос М. В. Особенности использования специальных знаний с целью выявления и преодоления противодействия расследованию преступлений в сфере незаконного оборота наркотических средств в процессе производства допроса

Аннотация. В статье, на основе анализа теоретического и эмпирического материала предложен комплекс рекомендаций по оптимизации технико-криминалистического обеспечения проведения допроса с целью выявления и преодоления противодействия расследованию преступлений, совершенных в сфере незаконного оборота наркотических средств, при активном содействии специалиста.

Ключевые слова: преступления в сфере незаконного оборота наркотических средств, допрос, специальные знания, специалист, преодоление противодействия расследованию.

Krivosos M. Peculiarities of special knowledge use to identify and overcome the counteraction to investigation of crimes in the sphere of illegal drug trafficking investigation in the process of interrogation

Summary. The article, based on an analysis of theoretical and empirical material, a set of recommendations on optimization of technical and forensic software questioning to identify and overcome resistance investigate crimes committed in the field of illicit drug trafficking, with the active assistance of a specialist.

Key words: crimes in the field of illicit drug trafficking, interrogation, special knowledge, specialist, overcoming of counteraction to investigation.